

Ocena pracy doktorskiej Pani magister Ewy Dutczak pt. „Ocena własnej skuteczności a wypalenie zawodowe pracowników warsztatów terapii zajęciowej”, napisanej pod kierunkiem dr hab. n. med. Ewy Rudnickiej-Drożak

Rozprawa doktorska Pani magister Ewy Dutczak została poświęcona analizie związków zachodzących między poczuciem własnej skuteczności a nasileniem wypalenia zawodowego u pracowników warsztatów terapii zajęciowej. Autorka poszukiwała odpowiedzi na postawione w pracy pytania badawcze zarówno na gruncie teoretycznym, jak również w kontekście analiz empirycznych – na podstawie wyników badań własnych dotyczących wymienionych powyżej zmiennych psychologicznych w przedstawionej grupie.

Realizacja podjętego przez Panią magister projektu badawczego jest uzasadniona względami teoretycznymi i praktycznymi. W pierwszym z przedstawionych wymiarów cenne są prawidłowości zaprezentowane w opracowaniu jako doniesienie z badań na temat funkcjonalnego znaczenia testowanych zmiennych psychologicznych. Zaś w aspekcie praktycznym uzyskane przez Autorkę wyniki mogą zostać wykorzystane przez specjalistów (m.in. lekarzy, psychologów oraz specjalistów w zakresie nauk o zdrowiu) do tego, aby skuteczniej udzielać profesjonalnego wsparcia osobom pracującym w zawodach zaufania publicznego, w tym pracownikom warsztatów terapii zajęciowej.

Całość opracowania liczy 170 stron maszynopisu, w tym: siedem rozdziałów, wykaz skrótów, streszczenie, 150 pozycji bibliograficznych, spis tabel, wykresów i rycin oraz aneks składający się z czterech załączników: nr 1. – wzór *Autorskiego Kwestionariusza Ankiety*, nr 2. – wzór *Skali Uogólnionej Własnej Skuteczności GSES*, nr 3. – wzór *Kwestionariusza Samopoczucia w Pracy OLBI*, nr 4. – wzór *Kwestionariusza do badania indywidualnych wzorców zachowań i przeżyć związanych z pracą AVEM*.

Teoretyczne tło badań zostało zawarte w dwóch rozdziałach. W pierwszym z nich zaprezentowano funkcjonowanie warsztatów terapii zajęciowej w Polsce. W analizie tego zagadnienia uwzględniono podstawy prawne i organizacyjne opisywanych działań, charakterystykę uczestników terapii zajęciowej (m.in. por. s. 15: osoby z niepełnosprawnością intelektualną – ok. 57%, osoby chore psychicznie – ok. 20%, osoby niepełnosprawne ruchowo – ok. 8%, wzrokowo – ok. 2%, słuchowo – ok. 1%, z epilepsją – ok. 3%, spektrum autyzmu – ok. 1% , osoby z innymi schorzeniami – ok. 6%). W opisie funkcji warsztatów terapii zajęciowej w szczególny sposób zwrócono uwagę na realizację działań rewalidacyjnych w stosunku do uczestników. W ostatnim paragrafie dokonano analizy funkcjonalnej kadr warsztatów terapii zajęciowej wynikający z Rozporządzenia Ministra Gospodarki, Pracy i Polityki Społecznej z 2004 roku – w tym zakresie obowiązków kadr obligatoryjnych: kierownika warsztatu, specjalisty do spraw rehabilitacji lub rewalidacji, instruktora terapii zajęciowej, psychologa oraz zakresu obowiązków kadr fakultatywnych: pielęgniarki lub lekarza, pracownika socjalnego, instruktora zawodu, a także innych osób niezbędnych do prawidłowego funkcjonowania warsztatu (kadr administracyjno-biurowych oraz kadr pomocniczych).

W rozdziale II zostały opisane zależności dotyczące testowanych w pracy zmiennych psychologicznych. Autorka wychodzi od analizy funkcjonalnego znaczenia zasobów osobistych w kontekście zachowań człowieka – głównie takich działań, które posiadają znaczenie w aspekcie radzenia sobie ze stresem w środowisku pracy. Zagadnienie to zostało scharakteryzowane na gruncie teorii zachowania zasobów (*Conservation of Resources Theory*) S. Hobfolla. Jako szczególny zasób podmiotowy, posiadający istotne znaczenie w kontekście radzenia sobie w sytuacjach trudnych została przedstawiona zmienna psychologiczna – wypracowana na gruncie społecznej teorii osobowości A. Bandury – polegająca na poczuciu własnej skuteczności. W dalszej kolejności opisano inne czynniki posiadające istotne znaczenie w redukowaniu stresu – m.in. poczucie koherencji, doświadczanie wsparcia społecznego, zadowolenie z życia. W kolejnym paragrafie zaprezentowano zagadnienia związane z wypaleniem zawodowym. Opisywana problematyka została osadzona na gruncie koncepcji C. Maslach. W ostatniej części rozdziału ukazano zaś różnorodne sposoby przeciwdziałania wypaleniu zawodowemu – m.in. poprzez edukację antywypaleniową, profilaktykę tego zjawiska oraz działania o charakterze terapeutycznym.

Podsumowując część teoretyczną recenzowanej pracy można stwierdzić, że została ona opracowana na gruncie aktualnej literatury przedmiotu. Zawartość tej części recenzowanej pracy stanowi wystarczające uzasadnienie podjętego przez Autorkę problemu badawczego. Na podkreślenie zasługuje również fakt, że opisywane w części teoretycznej zależności między badanymi zmiennymi nie zostały potraktowane jako niezależne wymiary funkcjonowania człowieka, ale jako efekt złożonych, choć jednocześnie spójnych mechanizmów bio-psycho-społecznych, które można scharakteryzować na gruncie teorii dystrybucji zasobów.

Metodologia badań własnych nad podjętą problematyką została ukazana w rozdziale trzecim. Jego zawartość składa się z 6 paragrafów:

- 1) problemy i hipotezy badawcze
- 2) zmienne i ich wskaźniki
- 3) metody, techniki, narzędzia badań
- 4) zakres i miejsce badań
- 5) omówienie grupy badawczej
- 6) metody statystyczne zastosowane w pracy.

- 1) Ad problemy i hipotezy badawcze.** Główny problem badawczy (por. s. 43): *Jak pracownicy warsztatów terapii zajęciowej oceniają własną skuteczność i wypalenie zawodowe oraz czy ich własna skuteczność koreluje z wypaleniem zawodowym? W kontekście tak postawionego problemu badawczego sformułowano pięć pytań szczegółowych, a także hipotezę główną oraz pięć hipotez szczegółowych (por. por. s. 43-44).*
- 2) Ad zmienne i ich wskaźniki.** W tej części przedstawiono podział testowanych czynników na zmienne zależne i niezależne oraz ich wskaźniki w narzędziach, które zostały wykorzystane w badaniach własnych Autorki.
- 3) Ad metody, techniki, narzędzia badań.** W przeprowadzonych analizach empirycznych wykorzystano: a) *autorski kwestionariusz ankiety* – metryczka, oraz 11 pytań dotyczących obciążeń, wyczerpania/zmęczenia pracą, dolegliwości somatycznych, posiadanych kompetencji, empatii dla podopiecznych, poczucia wypalenia; b) *Skala Uogólnionej Własnej Skuteczności GSES* R. Schwarzera, M. Jerusalema, Z. Juczyńskiego – narzędzie służące do pomiaru ogólnego przekonania w zakresie skuteczności radzenia sobie z trudnymi sytuacjami i przeszkodami;

c) *Kwestionariusz Samopoczucia w Pracy OLBI* – E. Demerouti i współpracowników – metoda służąca do pomiaru wypalenia zawodowego; d) *Kwestionariusz do badania indywidualnych wzorców zachowań i przeżyć z wiązanych z pracą AVEM* U. Schaarschmidta i A. Fischera – narzędzie zostało stworzone w celu określenia indywidualnych zasobów jednostki w kontekście radzenia sobie z wymaganiami sytuacji zawodowych.

- 4) **Ad zakres i miejsce badań.** Badania przeprowadzono w 2015 roku. Objęto nimi pracowników wybranych losowo warsztatów terapii zajęciowej z terenu województwa lubelskiego i mazowieckiego. Wysłano 865 kompletów ankiet do 68 warsztatów (34 z terenu województwa lubelskiego i 34 z terenu województwa mazowieckiego). Informacje zwrotne uzyskano z 59 warsztatów terapii zajęciowej (29 z województwa lubelskiego i 30 z województwa mazowieckiego).
- 5) **Ad omówienie grupy badawczej.** Wyniki badań uzyskano na wyselekcjonowanej grupie 465 przedstawicieli kadry merytorycznej warsztatów terapii zajęciowej, w tym 329 terapeutach i instruktorach zajęciowych, 40 psychologach, 46 fizjoterapeutach, 31 pielęgniarkach i 19 pracownikach socjalnych. W części metodologicznej charakteryzowano badaną grupę w kontekście miejsca ich pracy, płci, wykształcenia i stażu pracy.
- 6) **Ad metody statystyczne zastosowane w pracy.** Na potrzeby zweryfikowania postawionych hipotez wykorzystano obliczenia w postaci: statystyk podstawowych, testu χ^2 (w przypadku analizy zmiennych jakościowych), testu Shapiro-Wilka (do badania normalności rozkładu), analizy wariancji ANOVA (do porównywania zmiennych w kilku grupach), testu Kruskala-Wallisa (w przypadku niespełnienia warunków do stosowania wariancji ANOVA), korelacji r-Pearsona (do badania siły związku między testowanymi zmiennymi), korelacji rang Spearmana (jako nieparametrycznej alternatywy dla korelacji r-Pearsona).

Ustosunkowując się do zawartości części metodologicznej należy zauważyć, że został w niej przedstawiony w sposób wyczerpujący i logiczny sposób realizacji autorskiego projektu badawczego, dotyczący analizy testowanych zmiennych psychologicznych oraz zachodzących między nimi związków.

Projekt ten odznacza się trafnością zastosowanych technik pomiaru psychologicznego, doboru grupy oraz wykorzystanych technik analizy statystycznej w stosunku do postawionych hipotez badawczych oraz rzetelnością w zakresie zastosowanej procedury badawczej.

Część empiryczna pracy została zawarta w czterech kolejnych rozdziałach. W pierwszym z nich – por. *Rozdział IV Wyniki badań* – umieszczono rezultaty analiz własnych Autorki w następującym porządku:

- rozkłady wypowiedzi dotyczące wypalenia zawodowego w badanej grupie na podstawie wyników z ankiety własnej;
- porównanie nasilenia objawów wypalenia zawodowego (na podstawie wyników z ankiety własnej) w wyselekcjonowanych grupach kadry merytorycznej warsztatów terapii zajęciowej (terapeutów/instruktorów terapii zajęciowej, psychologów, fizjoterapeutów, pielęgniarek, pracowników socjalnych);
- charakterystyka jakościowa objawów wypalenia zawodowego (na podstawie wyników z ankiety własnej) w wyselekcjonowanych grupach kadry merytorycznej warsztatów terapii zajęciowej;
- porównanie nasilenia objawów wypalenia zawodowego (na podstawie wyników z ankiety własnej) w wyselekcjonowanych grupach kadry merytorycznej warsztatów terapii zajęciowej;
- porównanie poziomu własnej skuteczności (na podstawie wyników z kwestionariusza GSES) w grupach wyodrębnionych ze względu na wybrane cechy socjodemograficzne – wiek, płeć, wykształcenie, staż pracy, miejsce pracy;
- porównanie poziomu wypalenia zawodowego – mierzonego za pomocą kwestionariusza OLBI – w grupach wyodrębnionych ze względu na wykonywany zawód (terapeuci, psychologowie, fizjoterapeuci, pielęgniarki, pracownicy socjalni), wiek, płeć, wykształcenie, staż pracy, miejsce pracy;
- porównanie preferowanych przeżyć z wiązanych z pracą – mierzonych za pomocą kwestionariusza AVEM – w grupach wyodrębnionych ze względu na wykonywany zawód (terapeuty, psychologa, fizjoterapeuty, pielęgniarki, pracownika socjalnego);
- analiza wyodrębnionych w badaniach wzorców zachowań związanych z pracą (mierzonych za pomocą kwestionariusza AVEM) w badanej grupie – rozkłady wzorców zachowań typu G (zrównoważonego wewnątrznie), typu S (oszczędnościowego), typu A (nadmiernie obciążonego ryzykiem), typu B (wypalonego) oraz typu niezdeterminowanego;

- porównanie typów wzorców zachowań związanych z pracą (mierzonych za pomocą kwestionariusza AVEM) w grupach wyodrębnionych ze względu na wykonywany zawód, wiek, płeć, wykształcenie, staż pracy, miejsce pracy;
- wskazanie na zależności zachodzące między uogólnionym poczuciem własnej skuteczności (na podstawie wyników z kwestionariusza GSES) a preferowanymi przeżyciami związanymi z pracą (mierzonymi za pomocą kwestionariusza AVEM) w całej grupie badanych osób oraz w grupach wyodrębnionych ze względu na wykonywany zawód;
- wskazanie na zależności zachodzące między uogólnionym poczuciem własnej skuteczności (na podstawie wyników z kwestionariusza GSES) a typami wzorców zachowań związanych z pracą (mierzonymi za pomocą kwestionariusza AVEM) w całej grupie badanych osób oraz w grupach wyodrębnionych ze względu na wykonywany zawód;
- wskazanie na zależności zachodzące między uogólnionym poczuciem własnej skuteczności (na podstawie wyników z kwestionariusza GSES) a nasileniem wypalenia zawodowego (mierzonych wskaźnikami w kwestionariuszu OLBI) w całej grupie badanych osób oraz w grupach wyodrębnionych ze względu na wykonywany zawód.

Podsumowując sposób prezentacji wyników w rozdziale IV należy podkreślić, że Autorka wykazała duże zdolności analityczne przy opracowywaniu danych empirycznych – zarówno o charakterze ilościowym, jak również danych jakościowych. Świadczy o tym fakt, że czytelnik w uporządkowany sposób jest prowadzony do weryfikacji postawionych hipotez poprzez klarowną i logiczną prezentację uzyskanych rezultatów. Dużą pomocą w śledzeniu poprawności wyводу naukowego – głównie w interpretacji uzyskanych wyników badań zawartych w rozdziale – stanowią prawidłowo opisane tabele oraz wykresy ilustrujące uzyskane zależności.

Treść rozdziału V - pt. *Dyskusja i omówienie wyników* – uzasadnia stwierdzenie, że Autorka posiada także umiejętność w zakresie syntezy materiału empirycznego. O tego rodzaju kompetencji świadczy przede wszystkim charakter przeprowadzonej dyskusji wyników badań własnych z wynikami występującymi w literaturze przedmiotu. Mianowicie, Autorka potrafi uogólnić uzyskane w analizie statystycznej prawidłowości, a następnie porównać je z danymi występującymi na gruncie literatury przedmiotu. Potwierdzeniem

zdolności do syntezy materiału empirycznego jest również fakt, że pod koniec rozważań w tym rozdziale ustosunkowano się do weryfikacji postawionego problemu badawczego. Na stronie 134 Autorka pisze: *Przeprowadzane badania własne wykazały, że poczucie własnej skuteczności badanych pracowników koreluje z poziomem wypalenia zawodowego, jak również z prezentowanymi wzorcami zachowań i przeżyć związanych z pracą w przypadku: typu G (zdrowy) oraz B (wypalony). Reasumując przeprowadzone badania własne, potwierdziła się główna hipoteza pracy, zakładająca, że pracownicy warsztatów terapii zajęciowej mają wysoką ocenę własnej skuteczności, część spośród nich ma poczucie wypalenia zawodowego, występuje korelacja między ich własną skutecznością a wypaleniem zawodowym.*

W rozdziale VI – pt. *Wnioski* – ukazano sześć głównych konkluzji, stanowiących rodzaj uogólnienia przeprowadzonych badań własnych. Dotyczą one takich czynników, jak: ocena własnych kompetencji, doświadczanie własnej skuteczności, preferowane wzorce zachowań i przeżyć związanych z pracą, specyfika związków między poczuciem własnej skuteczności a wymiarami wypalenia zawodowego u kadry merytorycznej warsztatów terapii zajęciowej.

Podsumowanie, które zostało wyodrębnione jako VII rozdział w recenzowanej rozprawie, zawiera ustosunkowanie się do zasadności zrealizowanego przez Autorkę projektu badawczego w kontekście wyników stanowiących podstawę weryfikacji postawionych hipotez oraz znaczenia na gruncie teoretycznym i aplikacyjnym.

Podsumowując całość recenzowanej pracy należy podkreślić, że Autorka w sposób wyczerpujący i logiczny zrealizowała zamysł projektu badawczego, który polegał na poszukiwaniu różnego rodzaju prawidłowości w zakresie występowania poczucia własnej skuteczności i doświadczania wypalenia zawodowego u specjalistów stanowiących kadrę merytoryczną warsztatów terapii zajęciowej.

W podsumowaniu recenzowanego opracowania chcę zwrócić uwagę na kilka kwestii, których uwzględnienie powinno podnieść wartość recenzowanej pracy:

1. Wstęp nie powinien być częścią rozdziału I, ale stanowić niezależną całość jako wstęp do całości opracowania.
2. Tytuły rozdziałów w części teoretycznej są niespójne, ponieważ albo powinien być jeden rozdział, który nosi tytuł teoretyczne podstawy badań, albo dwa rozdziały,

których tytuły odzwierciedlają zawarte w nich treści. Warto również zaznaczyć, że utworzenie jednego rodzaju teoretycznego jest spójne z logiką nadawania tytułów dalszym rozdziałom: z rozdziałem III pt. *Materiał i metodyka*, z rozdziałem IV pt. *Wyniki badań* i z rozdziałem V pt. *Dyskusja i omówienie wyników*.

3. W części teoretycznej warto zamieścić większą liczbę doniesień z badań, które powinny wskazać, jakie funkcjonalne znaczenie w różnego typu grupach posiadają takie zmienne psychologiczne, jak: a) poczucie własnej skuteczności (por. s. 30-32), b) doświadczanie wypalenia zawodowego (por. s. 35-38) oraz c) jakiego typu zależności mogą zachodzić między określonym poziomem poczucia własnej skuteczności i wypaleniem zawodowym (i jego wymiarami).
4. Warto, aby Autorka się zastanowiła nad innym rozmieszczeniem wyników badań w rozdziale IV. Mianowicie, w aktualnej wersji najpierw przedstawiono wyniki odnoszące się do wypalenia zawodowego na podstawie wskaźników zawartych w ankiecie własnej konstrukcji, następnie dokonano analizy wyników odnoszących się do poczucia własnej skuteczności, a następnie powrócono do charakterystyki wypalenia na podstawie wskaźników zawartych w kwestionariuszach badawczych. Uważam, że rezultaty służące do charakterystyki wypalenia powinny być analizowane w jednej części rozdziału – niezależnie od metody, za pomocą której wyodrębniono wskaźniki wskazujące na wypalenie.
5. Należy zrezygnować z wyodrębnienia rozdziału VI. Za takim działaniem przemawiają dwa argumenty. Po pierwsze, rozdział ten liczy tylko jedną stronę. Po drugie, treść zawarta w tej części pracy powinna poprzedzać refleksje zawarte w rozdziale V, które dotyczą pozytywnej weryfikacji postawionych hipotez.
6. Podsumowanie nie powinno być wyodrębnione jako rozdział, ale jako część stanowiąca rodzaj zakończenia pracy, ale bez numeracji.

Przedstawione uwagi stanowią podstawę do wniosku, że rozprawa pt. „Ocena własnej skuteczności a wypalenie zawodowe pracowników warsztatów terapii zajęciowej” spełnia wymagania ustawowe stawiane pracom doktorskim. Wnoszę więc o dopuszczenie Pani magister Ewy Dutczak do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Iwona Niewiadomska